

RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER VID ANVÄNDNINGEN AV DATOR, MOBILTELEFON OCH ANDRA MOBILA ENHETER I SKOLAN

Laura Francke
Petri Heikkilä
Matti Lahtinen
Teemu Tyrkkö
Ulla Vanttaja



© Utbildningsstyrelsen

Guider och handböcker 2017:5b

ISBN 978-952-13-6388-7 (pdf)

ISSN-L 1798-8950

ISSN 1798-8969 (pdf)

Ombrytning: Grano Oy

www.oph.fi/svenska

INNEHÅLL

RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER VID ANVÄNDNINGEN AV DATOR, MOBILTELEFON OCH ANDRA MOBILA ENHETER I SKOLAN.5
Rättslig bakgrund	5
Begränsningar av användningen av mobila enheter i skolan	7
Användning av elevens egen mobila enhet i skolan	8
Fotografering eller filmning och publicering av fotografier eller videoklipp	8
Användning av skolans enhet utanför skolan.	9
Elevens skadeståndsskyldighet om enheten går sönder eller försvinner	9
Följder av olämplig användning av enhet och regelbrott i skolan	10
Ingripande i osakligt bemötande i sociala medier	11
Planering av användningen av dator, mobiltelefon och andra mobila enheter i skolan. .	12
Deltagande i utformandet av planen	13
Stödmaterial	14
För yrkesgrupper inom skolan	14
För barn, unga och deras vårdnadshavare	15
BILAGA 1 ANVÄNDNING AV INFORMATIONSG- OCH KOMMUNIKATIONSTEKNIK I LÄROPLANSGRUNDERNA	16
BILAGA 2 MODELL FÖR ÖVERENSKOMMELSE OM ELEVENS ANVÄNDNING AV EGNA ENHETER I SKOLAN.	17
BILAGA 3 MODELL FÖR ÖVERENSKOMMELSE OM VILLKOR FÖR ANVÄNDNING AV SKOLANS DATATEKNISKA ENHETER I HEMMET	18

RÄTTIGHETER OCH SKYLDIGHETER VID ANVÄNDNINGEN AV DATOR, MOBILTELEFON OCH ANDRA MOBILA ENHETER I SKOLAN

Informations- och kommunikationsteknik (IKT) är en del av skolornas vardag. I den här guiden beskrivs omständigheter som ska beaktas vid användningen av dator, mobiltelefon och andra mobila enheter i skolan. Guiden omfattar både enheterna och de program som används i dem. I den här guiden används begreppen mobil enhet och enhet. Guiden har tagits fram särskilt för den grundläggande utbildningen, men med att beaktande de studerandes ålder och behov av handledning kan man dra nytta av den även i gymnasiet och inom yrkesutbildningen. Särskilt inom yrkesutbildningen ska man beakta även inlärningsmiljön, såsom utbildning på arbetsplatsen, och särdragen inom varje utbildningsområde¹.

Att behärska elektroniska mobila enheter och program är viktiga framtida kompetenser. Att öva sig i användningen av enheterna ingår i undervisningen enligt läroplanen. Användningen av enheterna och programmen i skolan är inte ett självändamål, utan med hjälp av dem kan man uppnå målen i läroplanen och undervisningen. Syftet med denna guide är att förtydliga vilka juridiska aspekter som bör beaktas i användningen av enheterna och programmen. God praxis och annat stödmaterial har samlats på Utbildningsstyrelsens hemsida². Med en bra förhandsplanering och uppföljning är det möjligt att använda enheterna i skolorna för att uppnå de pedagogiska målen. Skolan har en viktig roll även i undervisningen av mediekunskaper och dataskyddsfrågor.

Rättslig bakgrund

I planeringen av användningen av IT-utrustning i skolan ska man beakta elevens, utbildningsanordnarens och skolpersonalens rättigheter och skyldigheter i enlighet med grundlagen, lagen om grundläggande utbildning, konventionen om barnets rättigheter³ och andra författningar. Utarbetandet av planerna och reglerna påverkas även av elevens ålder och utvecklingsnivå. Reglerna för elever i årskurs 1 kan skilja sig från reglerna för elever i årskurs 9.

Alla har rätt till avgiftsfri grundläggande utbildning⁴. Undervisningen samt läroböcker och andra läromedel, arbetsredskap och arbetsmaterial som behövs vid undervisningen är avgiftsfria för eleverna⁵. På samma sätt ska elektroniska läroböcker, andra läromedel och arbetsredskap som används i skolans undervisning vara avgiftsfria för eleverna.

Vårdnadshavarna ansvarar i första hand för sina barns fostran. Skolan har en egen viktig uppgift i fostrings- och undervisningsarbetet. Skolan ska i undervisningen samarbeta med hemmen⁶. Det omyndiga barnets talan förs av hans intressebevakare, vårdnadshavare eller någon annan laglig företrädare. En omyndig person har dock rätt att ensam föra sin talan i ärenden som gäller sådan inkomst eller förmögenhet som hen råår över. En minderårig som har

1 Vid publiceringen av guiden gäller lagen om grundläggande yrkesutbildning (630/1998). Regeringen har lagt fram en proposition till riksdagen (HE 39/2017), med förslag om en ny lag om yrkesutbildning.
2 http://www.edu.fi/hitta_material/it_i_skolan
3 FN:s konvention om barnets rättigheter
4 Finlands grundlag (731/1999) 16 §.
5 Lagen om grundläggande utbildning (628/1998) 31 §.
6 Lagen om grundläggande utbildning 3 §

fyllt 15 år och hens vårdnadshavare eller någon annan laglig företrädare har rätt att var för sig föra talan i en sak som gäller den minderåriges person eller personliga fördel eller rättighet.⁷

För ett barn under 15 år bestämmer vårdnadshavaren om barnet får ta med sig en egen mobil enhet till skolan och använda den i undervisningen. Ett barn som har fyllt 15 år bestämmer i princip själv om hen tar med sig en egen mobil enhet till skolan och använder den i undervisningen. Det är viktigt att både vårdnadshavaren och skolan även frågar om ett barns, som är under 15 år, åsikt i ärenden som rör barnet.

Var och en, även barn och unga, har yttrandefrihet. Till yttrandefriheten hör rätten att framföra, sprida och ta emot information, åsikter och andra meddelanden utan att någon i förväg hindrar detta.⁸ Brev- och telefonsekretessen samt sekretess i fråga om andra förtroliga meddelanden är okränkbar.⁹ Sekretessen i fråga om förtroliga meddelanden gäller även till exempel textmeddelanden, WhatsApp-meddelanden, Facebooks inbox-meddelanden och privata meddelanden i SnapChat. Brev, telefonsamtal och andra förtroliga meddelanden får läsas eller avlyssnas endast då lagen ger rätt till detta eller med vederbörandes godkännande.

Bestämmelserna om dataskydd styr behandlingen av elevernas personuppgifter¹⁰. Personuppgiftslagen förutsätter att behandlingen av personuppgifter planeras i förväg även då man i undervisningen använder informations- och kommunikationsteknik och elektroniska tjänster, såsom vilka personuppgifter skolan får lägga ut på skolans hemsida, när skolan kan använda molntjänster och för vilka personuppgifter vårdnadshavarnas samtycke ska inhämtas innan användning. Registeransvarig ansvarar för behandlingen av personuppgifter. Till exempel i grundläggande utbildning som anordnas av kommunen är ett organ i kommunen som ansvarar för utbildningsväsendets förvaltning registeransvarig. Oftast är det en nämnd.

Vid användningen av mobila enheter och då man rör sig i nätvärlden är det fråga om en balansgång mellan två centrala principer om barnets rättigheter, delaktighet och skydd. Digitala medier och i synnerhet sociala medier är viktiga verktyg för barn och unga för att hålla kontakt, få information och interagera socialt. Det är alltså viktigt att barnen och de unga får lika möjligheter att delta oberoende av till exempel ett handikapp eller socioekonomisk status. Å andra sidan ska barn och unga skyddas mot olika problem och utnyttjande som nättjänster kan medföra och minimera de risker som är förknippade med dem. Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privatliv och inte heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende¹¹. Barnet har rätt till vila samt lek och rekreation anpassad efter hens ålder¹². I skolan är det bra att fundera över hur detta kan beaktas även under skoldagen. Barnets ska skyddas mot allt utnyttjande i digitala medier¹³. Barnet ska även skyddas mot material som är skadligt för hens välbefinnande¹⁴. Barn som fallit offer för övergrepp har rätt till rehabilitering. Rehabiliteringen ska ske i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och människovärde¹⁵.

Den avgiftsfria grundläggande utbildningen för alla som grundläggande rättighet kan anses även innefatta rätten till ostörda studier, vilket kräver ingripande i andra elevers störande beteende även när det sker med mobila enheter.

7 Förvaltningslagen (434/2003) 14 §.

8 Grundlagen 12 § och FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 13.

9 Grundlagen 10 § och FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 16.

10 Grundlagen 10 § och Personuppgiftslagen (523/1999).

11 Grundlagen 10 § och FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 16.

12 FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 31.

13 FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 19.

14 FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 17.

15 FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 39.

Begränsningar av användningen av mobila enheter i skolan

Utbildningsstyrelsen publicerade våren 2016 en guide för utarbetande av ordningsregler, i vilken man har tagit upp användningen av dator, mobiltelefon och andra mobila enheter samt publiceringen av bilder och videor¹⁶. Ordningsreglerna kan innehålla bestämmelser om användningen av skolans datorer, mobiltelefoner och andra mobila enheter, internet och skolans datanätverk samt om användningen av elevens egna enheter under lektioner eller under annan undervisning som sker enligt läroplanen. I ordningsreglerna kan man fastställa hur man agerar i enlighet med god praxis, såsom att ta hänsyn till andra, främja och respektera arbets- och studiero, hälsa på varandra och följa anvisningar.

Till mobila enheter räknas smarttelefoner, tabletter och smartklockor. Elevens egen informationstekniska utrustning kan användas som stöd för inläringen på sådana sätt som avtalas med vårdnadshavarna.¹⁷ Samtidigt ska man säkerställa att alla elever har möjlighet till att använda informations- och kommunikationsteknik. I skolans ordningsregler kan man inte helt förbjuda eleverna att ta med sig mobila enheter till skolan, men med ordningsreglerna kan man begränsa användningen av dem under pågående undervisning. I ordningsreglerna kan man förbjuda sådan användning av mobila enheter som stör undervisningen eller inläringen under lektionen¹⁸. Skolan kan kräva att den mobila enheten är i störningsfritt läge under pågående undervisning. Med störningsfritt läge avses att enheten är på ljudlöst läge samt att vibrations-, ljus- och andra funktioner är avstängda. Även direktuppspelning av bilder och ljud (livestream) stör undervisningen och kan förbjudas om det inte ingår i undervisningen.

På rasterna kan användningen av mobiltelefon inte helt förbjudas, men även då ska skolan ingripa om den används i syfte att mobba eller trakassera eller på något annat oönskat sätt. Skolan kan rekommendera att man rör på sig på rasterna och gör något annat än använder mobila enheter. Å andra sidan kan enheterna även främja fysiska aktiviteter på rasterna. Den gemensamma läroplanen stimulerar och till och med förpliktar användningen av IT-utrustning i undervisningen. Likaså är mera motion, både på lektionerna och på rasterna, ett mål i läroplanen.

Om skolan begränsar användningen av mobila enheter på rasterna, ska man se till att eleverna vid behov har möjlighet att till exempel kontakta sina vårdnadshavare eller sköta sådana personliga ärenden som inte kan vänta. Utbildningsanordnaren kan i ordningsreglerna bestämma att mobiltelefon får användas på rasterna på en viss plats vid en viss tidpunkt. På skolan kan det finnas ett område eller en plats för just användningen av mobila enheter, och å andra sidan områden som är fria från mobila enheter. Skolan kan ha en eller flera raster då enheten får användas. På de övriga rasterna ska enheten vara i väskan eller på en annan överenskommen plats. Under övervakade aktiviteter, såsom övervakade motionsraster, kan man begränsa användningen av mobila enheter.

I skolan kan man tillsammans med eleverna och deras vårdnadshavare utarbeta spelregler som specificerar ordningsreglerna för användningen av dator, mobiltelefon och andra mobila enheter i skolan. Eleverna och deras vårdnadshavare kan förbinda sig att följa spelreglerna och skriva under dem, men formellt är det inte frågan om ett avtal. Man kan inte avstå från

16 UBS anvisning 1/012/2016: http://www.opf.fi/publikationer/2016/utarbetande_av_ordningsregler

17 Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 s. 30.

18 Grunden för begränsandet av yttrandefriheten är då den störande användningen av enheten.

de grundläggande rättigheterna med ett avtal med bindande verkan för eleven eller vårdnadshavaren.

Användning av elevens egen mobila enhet i skolan

Utgångspunkten är att man i undervisningen använder skolans enheter, men även elevens egna enheter kan användas som en del av undervisningen. Vårdnadshavarna bestämmer om eleven tar med sig en egen mobil enhet till skolan¹⁹. Läraren bestämmer om användningen av enheterna i undervisningen. Användningen av elevens egen enhet i undervisningen ska avtalas i förväg med vårdnadshavarna. Vårdnadshavaren upprättar ett avtal med skolan om elevens egen enhet ska användas i undervisningen, men vårdnadshavaren och läraren ska höra elevens synpunkter gällande användningen av enheten i skolan. Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ har tillsammans med Finlands Kommunförbund och Utbildningsstyrelsen utarbetat ett modellavtal för vårdnadshavarnas samtycke. Avtalet finns som bilaga till denna guide (bilaga 2).

Fotografering eller filmning och publicering av fotografier eller videoklipp

Skolan kan i sin verksamhet fotografera eller filma. Om fotografierna eller videoklippet föreställer personer som kan identifieras och de förvaras i skolan, bildar de ett personregister i enlighet med personuppgiftslagen. Detta gäller även kameraövervakning som sker för att garantera säkerheten i skolan. Enligt personuppgiftslagen ska skolan ha ett tillstånd av elevens vårdnadshavare eller av eleven själv om hen har fyllt 15 år, så att skolan kan publicera fotografier eller videoklipp av eleven på till exempel hemsidan. I samtliga fall är det skäl att få elevens synpunkter när det gäller publicering av fotografier eller videoklipp där eleven finns med. Då man diskuterar med eleven ska man klargöra de frågor som rör publiceringen av fotografier på ett förståeligt och tydligt sätt. Eleven ska veta och förstå vad hen samtycker till. Det är dock motiverat att fundera över om det är nödvändigt att lägga ut elevernas personuppgifter på internet, även om eleven skulle ge sitt samtycke²⁰.

I skolan är det nödvändigt att samtala med eleverna om vilka bilder och uppgifter som är lämpliga att publicera om sig själv. Också i övrigt är det viktigt att behandla dataskyddskunskap i undervisningen. När man delar fotografier eller information i sociala medier, kan de användas också för andra ändamål, i enlighet med tjänstens användarvillkor. Även om bilderna och annan information skulle raderas från tjänsten, kan de ändå bli sparade i andra tjänster. Därför bör man, till exempel innan man publicerar sina bilder, bekanta sig med tjänstens användarvillkor. Material som hamnar på internet är ofta för evigt. Materialet kan dyka upp även efter flera år.

Eleven får fotografera eller filma under lektionstid om läraren har gett tillstånd till detta. Fotografering eller filmning som inte är relaterad till undervisningen kan förbjudas i ordningsreglerna då det stör undervisningen och inlärningen. Om man fotograferar under

¹⁹ Se sidor 5–6 när det gäller elever som fyllt 15 år

²⁰ Se Utbildningsstyrelsens publikation: Offentlighet och dataskydd inom undervisningsväsendet VI 9–10: http://www.oph.fi/download/140080_Offentlighet_och_dataskydd_inom_undervisningsvasendet.PDF

lektionstid är det viktigt att separat avtala vad fotografierna kan användas till och om de får publiceras och spridas till andra. Skolan och hemmet kan stödja barnet i en bra användning av mobila enheter och lära ut reglerna för dess användning – till exempel att man inte får publicera fotografier och videoklipp på någon utan tillstånd.

Skolan är en offentlig plats och fotografering, filmning och inspelning kan inte förbjudas helt utanför lektionstid. Till god sed hör att personen frågar om lov av den andra personen innan fotografering eller filmning. Fotografering i omklädningsrum, toaletter och andra motsvarande utrymmen kränker integriteten. Enligt strafflagen är fotografering i sådana utrymmen straffbart²¹.

För redaktionella syften tillämpas endast en del av personuppgiftslagens bestämmelser för fotografier och videoklipp som innehåller personuppgifter samt för publiceringen av dessa²². Anvisningar för journalister i anslutning till att intervjua och fotografera barn finns till exempel i boken Handbok om hur man intervjuar och fotograferar barn²³. Vid användningen av fotografier och videoklipp ska man dessutom beakta upphovsrätten. Fotografen och filmaren har upphovsrätt till sitt verk²⁴.

Användning av skolans enhet utanför skolan

Skolan kan tillåta användningen av skolans enheter i elevens hem eller i övrigt utanför skolan. Enheterna tillhör utbildningsanordnaren och utbildningsanordnaren kan fastställa villkor för deras användning. Med beaktande av att enheterna och programmen eventuellt kan gå sönder eller försvinna, är det bra att planera hur man ska gå tillväga vid sådana situationer.

Utbildningsstyrelsen har tillsammans med Finlands Kommunförbund, Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ och Finlands Föräldraförbund utarbetat ett modellavtal för vårdnadshavarnas samtycke till användningen av skolans enhet utanför skolan. Avtalet finns som bilaga till denna guide (bilaga 3). I användningsvillkoren är det viktigt att informera om hurdan användning av informations- och kommunikationsteknik som är tillåten och vad som händer vid missbruk.

Elevens skadeståndsskyldighet om enheten går sönder eller försvinner

Den grundläggande utbildningen är avgiftsfri. Alla eleverna ska kunna använda skolans digitala verktyg. Enheterna kan gå sönder då eleverna använder dem både i skolan och i hemmet, även om eleverna använder enheterna varsamt. Utbildningsanordnarna bör förbereda sig på hur man agerar i skolan om enheten går sönder eller försvinner: till exempel var skolan ska låta reparera enheten, om det finns en självrisk då enheten används i hemmet

21 Strafflagen (39/1889) kapitel 24 § 6 (531/2000).

22 Personuppgiftslagen § 2.

23 Centralförbundet för Barnskydd: Handbok om hur man intervjuar och fotograferar barn 2013: <https://www.lskl.fi/verkkokauppa/handbok-om-hur-man-intervjuar-och-fotograferar-barn/>

24 Mer information om upphovsrätt finns i upphovsrättslagen (404/1961) och på <http://www.tekijanoikeus.fi/sv/>. I ordningsreglerna kan man till exempel konstatera följande: "Jag är medveten om upphovsrätten när jag använder mobiltelefonen i skolan. Jag fotograferar endast personer som har gett tillstånd till det. I sociala medier och på andra ställen publicerar jag endast innehåll till vilket jag har upphovsrätt och vederbörliga tillstånd. Om jag är osäker på om innehållet är sakligt eller korrekt frågar jag alltid vad min lärare anser om att publicera det."

och om skolan kan teckna en försäkring för enheterna. Vårdnadshavarna kan inte tvingas att teckna en försäkring i den händelse att skolans enhet går sönder eller försvinner. Skolan rekommenderas att som regel bära risken om enheten går sönder eller försvinner, såvida man inte kan bevisa att eleven har handlat vårdslöst.

Även en minderårig är skadeståndsskyldig och det finns ingen åldersgräns för skadeståndsskyldigheten. Vårdnadshavaren är inte skadeståndsskyldig för en minderårigs skada om han eller hon inte har försummat sin övervakningsskyldighet. Om skadan orsakats av en person under arton år är han eller hon skyldig att ersätta skadan i den mån det prövas skäligt med hänsyn till hans eller hennes ålder och utveckling, handlingens beskaffenhet, skadevållarens och den skadelidandes ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter²⁵. Ersättningsförfarandena i skolan ska vara lika för alla eleverna, även om varje skadeståndssituation ska bedömas från fall till fall.

Barn har i allmänhet ingen stor förmögenhet som ska beaktas vid bedömningen av skadeståndsbeloppet. Om den skadelidande är en kommun eller en annan utbildningsanordnare, skulle ersättningen enligt ovanstående principer för fastställande av skadestånd bli avsevärt mindre än om det är fråga om en skada som åsamkats en privatperson. Ju yngre barnet är, desto mindre bör skadeståndsbeloppet vara. På samma sätt ska gärningens uppsåt eller grov oaktsamhet tas i beaktande. Om det är fråga om en olyckshändelse bör ersättningssumman vara lägre, eller så uppstår ingen skadeståndsskyldighet alls. Då skolan och vårdnadshavaren kommer överens om ersättningssumman, kan man komma överens om att eleven inte alls är ersättningsskyldig om det vid en samlad bedömning (till exempel barnets ålder, förmögenhet, olyckshändelse) anses rimligt.

Skolan (utbildningsanordnaren) och vårdnadshavaren ska komma överens om skadeståndet. Skolan kan inte ensam besluta om skadeståndet. Vid behov kan skolan väcka skadeståndstalan vid domstol. Domstolen kan förplikta den tappande parten att ersätta motpartens kostnader, som kan bli höga. Det är oftast bättre för båda parterna att göra en överenskommelse.

Om användningen av en mobil enhet skadar en tredje part, kan skolan vägleda den skadelidande och skadevållaren till en överenskommelse eller den skadelidande att vid behov väcka skadeståndstalan vid domstol. Användningen av elevens egen enhet och elevens skadeståndsskyldighet har behandlats ovan och i modellen i bilaga (bilaga 2).

Följder av olämplig användning av enhet och regelbrott i skolan

För olämplig användning av mobila enheter i skolan kan man vidta disciplinära åtgärder som grundar sig på lagstiftning²⁶. Först ber läraren eleven att lägga undan enheten. Om eleven inte lyder ber läraren eleven att ge enheten till läraren. Om inte det heller fungerar kan

25 Skadeståndslagen (412/1974) kapitel 2 § 2.

26 Till de disciplinära åtgärder och andra påföljder som avses i lagen om grundläggande utbildning hör 35 § 3 mom. skyldigheten att städa upp, 35 a § fostrande samtal, 36 § 1 mom. kvarsittning, 36 § 2 mom. tillsägelse om att lämna klassrummet, 36 § 3 mom. att förvägra elev rätt att delta i undervisningen, 36 § 4 mom. att ålägga elev att utföra sina hemuppgifter, 36 § 1 mom. skriftlig varning och 36 § 1 mom. avstängning för viss tid. Till de säkerhetsåtgärder som nämns i lagen om grundläggande utbildning hör 36 b § 1 mom. avlägsnande av elev från ett utrymme, 36 d § omhändertagande av föremål eller ämnen och 36 e § granskande av saker samt 36 b § 2 mom. och 36 d 2 mom. användning av maktmedel. För grundläggande utbildning se http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/skollagstiftningen_vanliga_fragor/disciplinara_atgarder_och_atgarder_for_att_trygga_sakerheten_i_grundlaggande_utbildning. Bestämmelserna om de disciplinära åtgärderna, säkerhetsåtgärderna och andra påföljderna i gymnasier och grundläggande yrkesutbildning finns i 26–26 g § i gymnasielagen (629/1998) och i 34 a–35 g § i lagen om grundläggande yrkesutbildning. Se gymnasielagen: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980629#L5P26> och lagen om grundläggande yrkesutbildning: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980630#L5P34a>.

läraren ta enheten från eleven och vid behov använda maktmedel om eleven gör motstånd²⁷. Ett annat alternativ är att läraren ber eleven att avlägsna sig till ett övervakat utrymme, till exempel ett bredvidliggande klassrum.

Läraren ska informera vårdnadshavarna om att den mobila enheten har omhändertagits. Om eleven fortsätter att använda enheten på ett störande sätt kan även fostrande samtal och kvarsittning komma i fråga.

Ingripande i osakligt bemötande i sociala medier

Utbildningsstyrelsen har våren 2017 publicerat guiden *Rakentavaa vuorovaikutusta*, som är en vägledning i att stärka demokratisk delaktighet, förebygga näthat och våldsamt radikalism²⁸. Guiden presenterar metoder för hur du kan skydda dig mot osakligt bemötande på nätet och hur du anmäler osakligt bemötande på nätet som sker i sociala medier såsom Facebook, YouTube, Twitter, Instagram och Snapchat.

Om en elev upplever sig ha blivit utsatt för osakligt bemötande eller mobbing i sociala medier, bör han eller hon tala om detta för en vuxen som han eller hon litar på, till exempel en vårdnadshavare, lärare, rektor, skolassistent, skolkurator, psykolog eller hälsovårdare. Skolans lärare eller rektor ska informera elevens vårdnadshavare eller annan laglig företrädare, om han eller hon får kännedom om elever som i skolan, eller på väg till eller från skolan, utsatts för trakasserier, mobbing eller våld²⁹. För att en elev ska konstateras vara skyldig förutsätts att händelsen utreds. Om läraren eller rektorn får reda på att elever utsatts för osakligt bemötande eller mobbing på sin fritid, kan läraren eller rektorn informera elevens vårdnadshavare om händelsen. Skolan har möjlighet att erbjuda till samtal mellan elever och deras vårdnadshavare om det som skett.

Offentliga uppdateringar i sociala medier kan skolans personal läsa utan elevens eller vårdnadshavarens tillstånd. För läsning av elevens privata meddelanden, såsom textmeddelanden, e-post och WhatsApp-meddelanden, måste skolans personal ha tillstånd av elevens eller elevens vårdnadshavare. En bra och snabb lösning är att den elev, som utan tillstånd publicerat ett fotografi eller en video, själv raderar fotografiet eller videon från sin mobila enhet eller ber den sociala nätverkstjänsten att göra det.

Osakliga skrivelser, uppföranden, fotografier eller videor kan eleven själv anmäla i det sociala mediet ifråga, eller även elevens vårdnadshavare, lärare eller annan vuxen som fått kännedom om händelsen. Det sociala mediet undersöker anmält innehåll och användarkonton från fall till fall och vid behov kontaktar de som utreder anmälan även användaren som anmälan gäller. Anmälarens identitet är konfidentiell. Om innehållet bedöms strida mot mediets normer, kan anmälan leda till radering av innehållet eller nedstängning av användarkontot som anmälan avser.

27 Enligt 36 d § i lagen om grundläggande utbildning anses en mobil enhet vara ett föremål som stör undervisningen eller inläringen, om de används på ett sätt som stör undervisningen eller inläringen. I den grundläggande utbildningen har rektorn eller läraren rätt att omhänderta en enhet från eleven. Enligt 26 d i gymnasielagen och 35 d § i lagen om grundläggande yrkesutbildning får rektorn eller läraren omhänderta ett förbjudet eller farligt föremål från eleven. En mobil enhet är i princip inte ett förbjudet eller i övrigt farligt föremål i någon annan lag, varvid rektorn eller läraren inte får omhänderta en mobil enhet från en elev i gymnasiet eller i grundläggande yrkesutbildning. I gymnasiet och i den grundläggande yrkesutbildningen kan man dock uppmana en elev som uppför sig störande med enheten att avlägsna sig från undervisningen.

28 http://oph.fi/julkaisut/2017/rakentavaa_vuorovaikutusta?read=0&l=sv

29 Lagen om grundläggande utbildning 29 § [1267/2013].

Om en elev eller hans vårdnadshavare misstänker att det osakliga bemötandet som eleven utsatts för, uppfyller de specifika kriterierna för lagöverträdelse, rekommenderas att kontakt med polis tas i rådgivande syfte. Elevens vårdnadshavare rekommenderas även att informera skolan, om det osakliga bemötandet skett under skoltid.

Om skolan får vetskap om att en elev blivit utsatt för osakligt bemötande eller mobbing, som eventuellt kan uppfylla kriterierna för lagöverträdelse, bör skolan först kontakta elevens vårdnadshavare och därefter vid behov polisen. Skolan kan även rådfråga polisen om händelsen bör polisanmälas. Polisen kan använda tvingande åtgärder i utredningssyfte, vilket också innebär läsning av meddelanden. Vad gäller skolans ansvar ska den, beroende på situation, överväga stödåtgärder i elevvården, lärandet och skolgången samt barnskyddstjänster för både den som blivit utsatt för osakligt bemötande och den som gjort sig skyldig till osakligt bemötande. Personal inom utbildnings-, social- och hälsoväsendet är skyldiga att göra barnskyddsanmälan till det kommunala organ som ansvarar för socialvården, om de i sin tjänst fått kännedom om barn som bör utredas för eventuellt behov av barnskydd på grund av dennes omvårdnad och omsorgsbehov, skadliga förhållanden för barnets utveckling eller barnets egna skadliga beteende³⁰. Personal inom utbildnings-, social- och hälsoväsendet är skyldiga att göra polisanmälan, om de har anledning att misstänka att ett barn har blivit utsatt för någon form av straffbar sexuell gärning³¹ eller straffbar gärning med risk för liv och hälsa, vars maximistraff är minst två års fängelse, till exempel misshandel³².

En person som fyllt femton år är straffrättsligt ansvarig för sina gärningar. Spridning av information som skadar någons personliga integritet eller att utsätta någon som mål i en kränkande bild räknas som straffbara gärningar³³. Till exempel skrift, ett fotografi eller en video publicerad i sociala medier kan uppfylla brottsbeskrivningen för kränkning av integritet eller ärekränkning. Om användningen av en mobil enhet misstänks uppfylla brottskriterierna, ska händelsen polisanmälas. Även brottsmisstanke gällande barn under 15 år kan anmälas till polisen.

Planering av användningen av dator, mobiltelefon och andra mobila enheter i skolan

För att säkerställa en gemensam praxis ska utbildningsanordnaren på förhand utforma åtminstone följande användarpraxis för olika enheter:

- användning i inläringen, vilka enheter och program stöder inläringen bäst
- enheternas användarvillkor
- utrustningens användarpraxis i skolan och på fritiden
- användning av egna enheter i skolarbetet
- behandling av elevers personuppgifter inom informations- och kommunikationsteknik (registeransvarigas skyldigheter enligt personuppgiftslagen) och anvisningar gällande den
- upphovsrätt vid användning av enheterna
- reparation av skadade enheter
- principer för skadeståndsansättning vid skadad eller borttappad enhet

30 Barnskyddslagen (417/2007) 25 § (88/2010).

31 Strafflagen, kapitel 20 (563/1998)

32 Strafflagen, kapitel 21 (578/1995)

33 Strafflagen, kapitel 24 § 8, 9 och 10 (879/2013).

Planen utformas gärna så att den bildar en välfungerande helhet tillsammans med andra planer, såsom elevvårdsplanen, planen för att skydda elever mot våld, mobbning och trakasserier, krisplanen, räddnings- och säkerhetsplanen samt likabehandlingsplanen.

Deltagande i utformandet av planen

Utbildningsanordnaren bör främja alla elevers deltagande och se till att alla elever har möjlighet att delta i skolans verksamhet och utveckling samt att uttrycka sina åsikter i frågor som gäller eleverna själva. Detta gäller även planeringen för användning av mobila enheter. Utbildningsanordnaren ska höra skolans elevkår innan planen godkänns.³⁴ Utbildningsanordnaren bör utreda även vårdnadshavarnas synpunkter i frågan.³⁵ Utöver dessa, är det viktigt att även lärarna, övrig personal och vårdnadshavare görs delaktiga i planeringen av mobila enheters användning i skolan.

Det är viktigt att vårdnadshavare, elever och skolans personal har gemensamma spelregler för användning av enheterna under skoltid. Det är bra att informera vårdnadshavarna om att informations- och kommunikationsteknik är en viktig del av undervisningen och har en självklar plats i dagens skolvardag. Genom samtal med vårdnadshavarna om mobila enheters mångsidiga användningsområden som stöd i undervisningen, och genom att göra vårdnadshavarna delaktiga i utformandet av spelreglerna, förbinder sig vårdnadshavarna att stödja skolans och lärarnas verksamhet.

Principerna för användning av enheterna ska kommuniceras, hållas uppdaterade och finnas tillgängliga för alla som tillhör skolgemenskapen. Det är viktigt att alla elever, skolans personal och vårdnadshavare känner till de gemensamt bestämda principerna. Principerna bör gås igenom regelbundet, till exempel i början av varje läsår, vid föräldrakvällar samt alltid tillsammans med en ny elev eller medarbetare. Principerna och instruktionerna för hur de ska tillämpas ska utformas så att alla kan förstå dem, även elever i behov av särskilt stöd och de med svaga kunskaper i undervisningsspråket.³⁶ Skolan ska regelbundet bedöma om och när principerna bör uppdateras. Även vid bedömning av uppdateringsbehov, bör elevernas, skolpersonalens och vårdnadshavarnas åsikter beaktas.

³⁴ Lagen om grundläggande utbildning 47 a § (1267/2013) och FN:s konvention om barnets rättigheter, artikel 12

³⁵ Lagen om grundläggande utbildning 47 a §.

³⁶ Se hur man skriver lättlästa anvisningar på till exempel Papunet <http://papunet.net/svenska> och Selkokeskus <http://selkokeskus.fi/>.

Stödmaterial

Länkar till stödmaterial i anslutning till ämnet finns på Utbildningsstyrelsens hemsida:
http://www.edu.fi/hitta_material/it_i_skolan/mobila_enheter_i_skolan

För yrkesgrupper inom skolan

På svenska:

Informations- och kommunikationsteknik i undervisningen:
http://edu.fi/hitta_material/it_i_skolan

Guide för utarbetande av ordningsregler:
http://www.oph.fi/publikationer/2016/utarbetande_av_ordningsregler

Säkerhetsmanual för undervisningsväsendet:
http://www.oph.fi/sakerhetsmanual_for_undervisningsvasendet

Guiden- Offentlighet och dataskydd inom undervisningsväsendet: http://www.oph.fi/download/140080_Offentlighet_och_dataskydd_inom_undervisningsvasendet.PDF

Upphovsrätt: <http://www.tekijanoikeus.fi/sv/> och <http://kopiraitti.fi/sv/>

Mediekunskapsskolan: www.mediataitokoulu.fi

Sällskapet för mediefostran: <http://mediekunskap.fi/>

KiVa-skolan http://www.kivakoulu.fi/vad_beror_mobbning_pa

På finska:

Konstruktiv interaktion. Vägledning i att stärka demokratisk delaktighet och förebyggande av näthat och våldsamt radikalism: http://oph.fi/julkaisut/2017/rakentavaa_vuorovaikutusta

Mannerheims Barnskyddsförbund / Mediefostran:
<https://www.mll.fi/kasvattajille/mediakasvatus/>

Centralförbundet för Barnskydd/ Skydd av barns integritet i sociala medier:
https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Lapsen_yksityisyyden_suoja_digitaalisessa_mediassa.pdf

Rädda Barnen/ Barns rättigheter i digitala medier: <http://www.digiboom.fi/>

Papunet/ Lättläst nätetikett: <http://papunet.net/fileadmin/muut/Esitteet/Nettietiketti.pdf>

Tikas.fi/ Lättläst material om undervisning i IKT-kunskaper: <http://tikas.fi/>

Mannerheims Barnskyddsförbund/ Läromaterial i anknytning till nätmobbning:
<https://www.mll.fi/kasvattajille/kiusaamisen-ehkaiseminen/nettikiusaaminen/>

Polistube: <https://www.youtube.com/channel/UCv6GmOAjvU4mZBy9muLmH1g>

För barn, unga och deras vårdnadshavare

På svenska:

Mannerheims Barnskyddsförbund/ Hjälptelefon, nättjänst och chatt för barn och unga
<https://www.mll.fi/se/verksamhet/hjalptelefonen-och-natet-for-bar/>

Polisen/ om du misstänker brott: <http://www.poliisi.fi/sv>

Brottsofferjouren/ stöd till brottsoffer: <http://www.riku.fi/se/hem/>

På finska:

Rädda Barnen/ Barns rättigheter i digitala medier: <http://www.digiboom.fi/>

Centralförbundet för Barnskydd/ Skydd av barnets integritet i digitala medier:
<https://indd.adobe.com/view/38d6cd24-f0e5-4496-8f15-8380c341fbca> och
<https://indd.adobe.com/view/982bc123-595c-4ab9-a456-f21802059cef>

Rädda Barnen/ Hjälp för barn och unga vid olämpligt beteende i sociala medier:
www.helpsome.fi

Mannerheims Barnskyddsförbund/ Skolmobbing, Föräldranätet:
<http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/koulukiusaaminen/>

Tjänsten Ungdomsliv.fi/ Information och rådgivning om nätmobbing:
<https://www.nuortenelama.fi/elavaa-elamaa/netti-ja-media/nettikiusaaminen-521>

BILAGA 1

Användning av informations- och kommunikationsteknik i läroplansgrunderna

Användningen av informations- och kommunikationsteknik övas med barnen och de unga på en för åldern adekvat nivå inom småbarnspedagogiken, den grundläggande utbildningen, gymnasieutbildningen och yrkesutbildningen. På alla utbildningsstadier ingår undervisning i mediekunskapsfostran och multilitteracitet³⁷.

I grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen är informations- och kommunikationsteknisk (IKT) kompetens en viktig medborgarkunskap samt i sig en del av multilitteraciteten. Det är både lärandets mål och medel. I den grundläggande utbildningen ser man till att alla elever ges möjligheter till att utveckla sin informations- och kommunikationstekniska kompetens. Informations- och kommunikationstekniken används systematiskt i alla den grundläggande utbildningens årskurser, i olika läroämnen och i mångvetenskapliga lärområden samt i övrigt skolarbete.

Informations- och kommunikationsteknisk kompetens utvecklas inom fyra huvudområden: 1) Eleverna handleds i att förstå principer för att använda och tillämpa informations- och kommunikationsteknik och centrala begrepp, samt att utveckla sina praktiska IKT-färdigheter i arbeten de själva producerar. 2) Eleverna vägleds att använda informations- och kommunikationsteknik ansvarsfullt, säkert och ergonomiskt. 3) Eleverna får lära sig att använda informations- och kommunikationsteknik i kunskapshantering samt i undersökande och skapande arbete. 4) Eleverna skaffar sig erfarenhet och övar användning av IKT genom interaktion och nätverkande. Det viktiga inom alla dessa områden är elevernas aktivitet och möjligheter till kreativitet, samt att eleverna hittar arbetsätt och studievägar som passar dem själva. Även glädjen i att samarbeta och få nya insikter tillsammans är viktigt, vilket påverkar studiemotivationen. Informations- och kommunikationstekniken erbjuder verktyg för att synliggöra egna funderingar och idéer på flera olika sätt och på så sätt utvecklas även tanke- och inlärningsförmågan.

Eleverna får lära sig om olika IKT-applikationer och deras tillämpningsområden samt upptäcka deras betydelse i vardagen, och i interaktionen mellan människor och som ett redskap för inflytande. Tillsammans funderar man på varför informations- och kommunikationsteknik behövs i undervisning, arbete och i samhället och hur denna kompetens har blivit en del av de allmänna färdigheterna i arbetslivet. Eleverna lär sig att förstå hur deras personuppgifter hanteras i den elektroniska världen, hur de bör agera på ett säkert sätt och vilka rättigheter de själva har när det gäller hanteringen av deras personuppgifter. Eleverna lär sig också att bedöma informations- och kommunikationsteknikens inflytande genom ett perspektiv för hållbar utveckling och att verka som en ansvarsfull konsument. Under den grundläggande utbildningen skaffar sig eleverna erfarenheter om användningen av IKT även genom internationell interaktion. De lär sig att tolka dess betydelse, möjligheter och risker i en global omvärld.

37 Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 s. 23: http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans_och_examensgrunder/grundlaggande_utbildningen. Se även Grunderna för planen för småbarnspedagogik 2016 s. 24: http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans_och_examensgrunder/smabarnspedagogik/grunderna, Grunderna för gymnasiet läroplan 2015 s. 38–40: http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans_och_examensgrunder/gymnasiet och exempel på yrkesinriktad grundexamen Grundexamen inom bilbranschen 2014 s. 96–98: http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans_och_examensgrunder/yrkesinriktade_grundexamina

BILAGA 2

Modell för överenskommelse om elevens användning av egna enheter i skolan

Samtycke till användning av elevens egen IT-utrustning som stöd för inläringen under läsåret _____

Elev: _____ Skola och klass: _____

Läromaterial och arbetsverktyg som krävs för undervisningen är avgiftsfria för eleven¹. Som stöd för inläringen kan man på de sätt som överenskommit med vårdnadshavare använda även elevernas egen eller vårdnadshavarens IT-utrustning². Skolan ska säkerställa att alla elever har lika möjlighet till att använda informations- och kommunikationsteknik.

Genom att skriva under detta dokument ger vårdnadshavaren sitt samtycke till att eleven får använda följande IT-utrustning (i fortsättningen enhet) som stöd för inläringen i enlighet med nedan beskrivna användarvillkor och principer (kryssa i de enheter som du ger ditt samtycke till)

- telefon
- surfplatta
- bärbar dator
- annan mobil enhet: _____

Elevens egen enhet kan användas i situationer där läraren har gett tillstånd till detta. Användningen ska då ske enligt lärarens anvisningar.

Användningen av enheterna i skolan ska vara i enlighet med lagen, god praxis, skolans ordningsregler och deras användarvillkor.

Eleven ansvarar för transport och förvaring av enheten under skoldagen samt under resorna till och från skolan. Skolan ansvarar inte för förlust av enheten.

Om enheten eller ett program går sönder då eleven använder enheten, ansvarar eleven själv eller enhetens ägare för skadan. Om skadan orsakas av en annan person, ansvarar skadevällaren för skadan enligt bestämmelserna i skadeståndslagen³.

Detta samtycke gäller ett läsår i taget. Samtycket kan återtas genom att meddela detta skriftligt till skolan.

Datum

Vårdnadshavarens/vårdnadshavarnas underskrift
och namnförtydligande:

1 Lagen om grundläggande utbildning 31 §

2 Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014.

3 Enligt skadeståndslagen kan även en minderårig bli skadeståndsskyldig. En minderårig är dock skyldig att ersätta skadan i den mån det prövas skäligt med hänsyn till exempelvis hans eller hennes ålder och utveckling.

BILAGA 3

Modell för överenskommelse om villkor för användning av skolans datatekniska enheter i hemmet

Användarvillkor för skolans IT-utrustning som används i hemmet

Elev: _____

Skola och klass: _____

Läsår: _____

Läromaterial och arbetsverktyg som krävs för undervisningen är avgiftsfria för eleven¹. Skolan ger följande enhet till eleven för användning i hemmet och utanför skolan.

Enhet: _____

Enheten får användas till att göra skoluppgifter som ges av läraren samt till förberedelse inför prov, föredrag eller annan uppgift i anslutning till skolarbetet.

Enheten och programmet ska användas i enlighet med lagen, god praxis och användarvillkor.

Om enheten eller programmet försvinner eller skadas vid användningen i hemmet², kan skadevållaren ådra sig ansvar för skadan enligt bestämmelserna i skadeståndslagen.

Denna förbindelse gäller ett läsår i taget. Användningen av enheten upphör då enheten återlämnas till skolan.

Datum: _____

Vårdnadshavarens/vårdnadshavarnas underskrift och namnförtydligande:

¹ Lagen om grundläggande utbildning 31 §

² Enligt skadeståndslagen kan även en minderårig bli skadeståndsskyldig. En minderårig är dock skyldig att ersätta skadan i den mån det prövas skäligt med hänsyn till exempelvis hans eller hennes ålder och utveckling. Skadeståndsansvar kan uppstå även för vårdnadshavaren på grund av bristande övervakning av användningen av enheten.

Online
ISBN 978-952-13-6388-7
ISSN 1798-8969